

Co je štěstí?

Eudaimonia: šťastný, zdařilý život

ARISTOTELÉS:

ETIKA NIKOMACHOVA

Etika Nikomachova

kniha I.

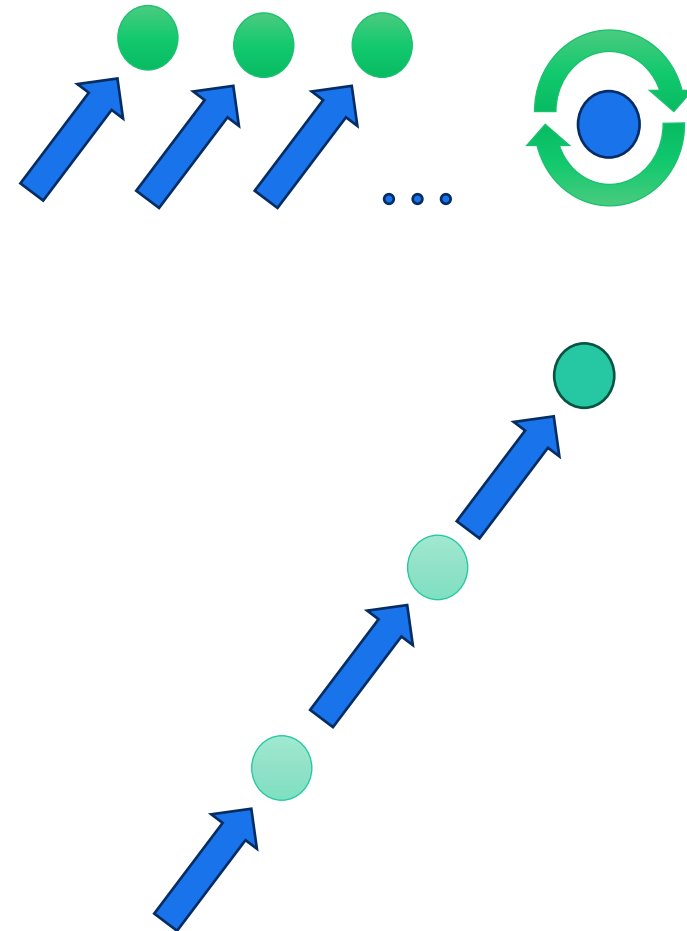
CO JE ŠTĚSTÍ?

„Každé umění i každé zkoumání a podobně i jednání a volba míří, jak se zdá, k nějakému dobru. Bylo proto správně řečeno, že dobro je to, k čemu všechno směřuje.“

Je ale zřejmé, že v cílech je určitý rozdíl: cílem je buď činnost, nebo nějaké dílo, které stojí mimo ni, přičemž všude tam, kde je nějaký cíl mimo jednání, je dílo přirozeně lepší než příslušná činnost. Obory jednání, umění a vědění jsou však mnohé, a mnohé jsou tedy i cíle: cílem lékařství je zdraví, cílem loďařství plavidlo, vojevůdcovství má za cíl vítězství a hospodářství zase bohatství.

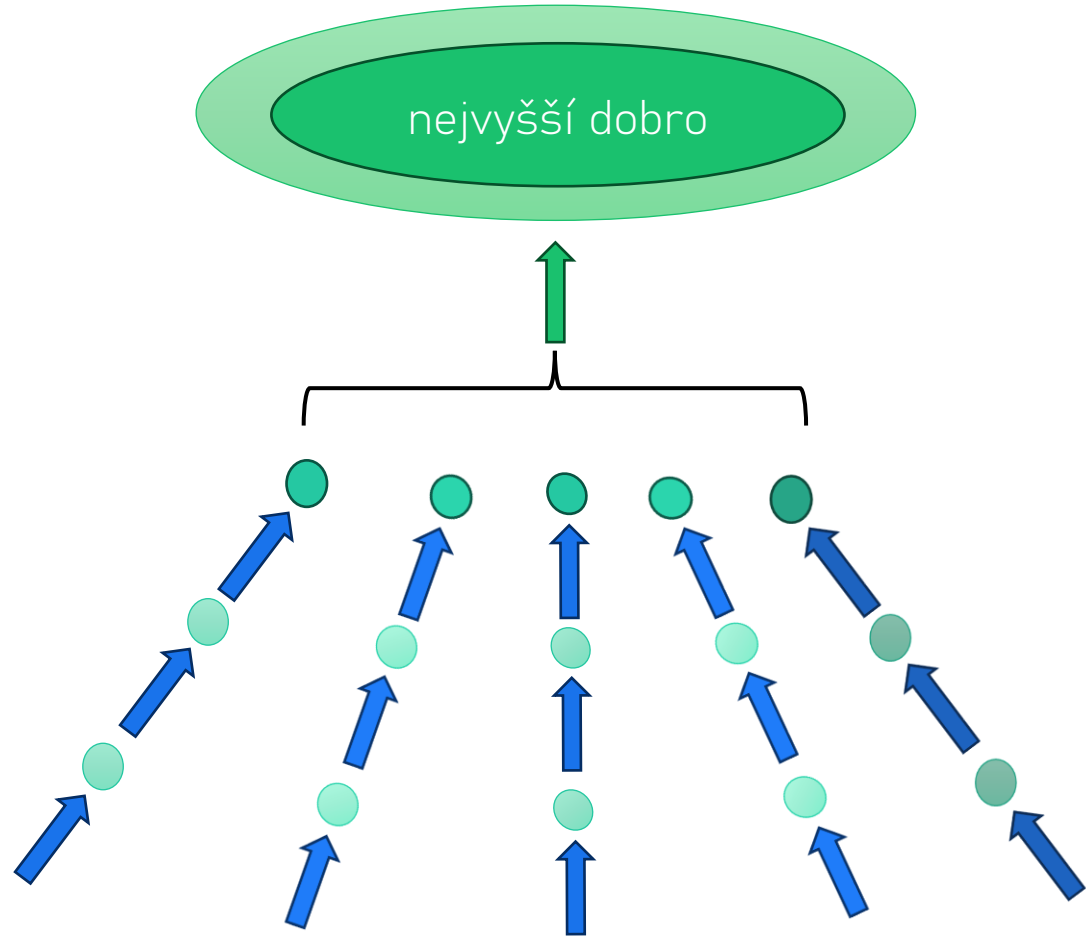
Několik takových oborů může být nicméně podřízeno určité jedné schopnosti: například uzdařství a všechna ostatní řemesla vyrábějící jezdecké nástroje jsou podřízena jezdeckému, jezdeckému a veškeré jednání válečnické zase vojevůdcovství. A tímž způsobem jsou pak uspořádány i jiné obory. Cíle těch nadřízených jsou přitom vždy více žádoucí než cíle oněch dalších, které jsou jim podřízeny, protože právě kvůli těmto vyšším cílům sledujeme i ty nižší.“

TO AGATHON = TELOS
dobro = cíl, účel: to, kvůli čemu něco konáme

„Uvažujme nyní takto. Má-li to, co konáme, nějaký cíl, který chceme pro něj sám, zatímco ostatní kvůli němu, a všech cílů si tedy nepřejeme dosáhnout kvůli něčemu jinému (jinak bychom totiž museli pokračovat donekonečna, a každá touha by tudíž byla marná a prázdná), je zjevné, že tento cíl bude dobro, které je to nejlepší.

Nebudeme pak asi pochybovat o tom, že jeho poznání má velkou důležitost také pro život, protože budeme-li mít jako lukostřelci svůj cíl před očima, pak se nám asi snáze podaří dosahovat toho, co je potřebné.“

Nárok na „přesnost“ v etice

- metoda výkladu se řídí povahou daného předmětu, dané „látky“
- předmět etiky – otázky typu „co je spravedlivé“ apod. – jsou rozporuplné a klamné, např.:
 - není jasné, zda jsou dány „přirozeností“ (**FYSIS**), nebo konvencí, tj. zvykem, lidským **ustanovením (NOMOS)**
 - i zjevná „dobra“ jako bohatství či statečnost mohou být příčinou „neštěstí“
- >> etika nemůže být „matematicky“ přesná

„Dostatečný pak bude náš výklad asi tehdy, když věc objasní způsobem odpovídajícím dané látce. O všech věcech nelze totiž uvažovat se stejným nárokem na přesnost: některé úvahy dovolují přesnosti více, jiné méně, podobně jako řemeslné výrobky. Co se týče věcí, o které se jedná v politice, věci krásných a spravedlivých, vyznačují se takovou rozporuplností a klamností, až se zdá, že nemají vlastní přirozenost, nýbrž jsou dány pouhým ustanovením. A stejně klamná bývají i dobra, neboť mnohým lidem se stává, že jsou jim dobré věci ke škodě. Vždyť kolik lidí už přišlo kvůli bohatství nebo kvůli statečnosti o život. Pokud jde tedy o úvahu, jejímž předmětem a východiskem jsou věci takového rázu, musí nám stačit, ukáželi se v ní pravda jen zhruba a v nástinu a dobereme-li se touto úvahou, jejímž předmětem a východiskem jsou věci platné jen většinou, k závěrům, které budou taky takové.

A všechno, co zde vykládáme, je pak třeba stejným způsobem i přijímat. Je totiž známkou vzdělaného člověka, že v každém oboru vyžaduje vždy jen tolik přesnosti, kolik jí přirozenost dané věci připouští. Neboť je zřejmé, že požadovat od řečníka důkazy je něco podobného jako spokojit se u matematika s přesvědčivou řečí.“

Vhodný „posluchač“ etiky

- etický výklad je bez užitku pro „mladíky“ / mladické povahy,
 - nemají zkušenost s jednáním, které „něco znamená“; takové jednání je však **předmětem** i **východiskem** etiky
 - nechávají se vést svými emocemi (PATHOS= „trpné hnutí“) = žijí „podle dojmů“, emocí: **KATA PATHÉ**
 - „mladickou“ povahu může mít i dospělý člověk: neřídí se rozumem, ale emocemi
- etika může přinést prospěch jen těm, kdo se ve svém jednání řídí rozumem: kdo se zařizují „podle rozumu“: **KATA LOGON**
- **cílem (TELOS) etiky je jednání (PRAXIS), nikoli poznání (THEÓRIA)** >> cílem etiky je „stát se dobrým“, resp. „být dobrým“, nikoli jen vědět, co je dobro

„Má-li být tedy řeč o politice, pak vhodným posluchačem nemůže být mladík. Mladému člověku chybí zkušenost toho, kdo v životě něco vykonal, právě takové konání je však **východiskem** a **předmětem** těchto úvah. Kromě toho mívá sklon **následovat svá trpná hnutí**, takže i kdyby poslouchal, bylo by to pro něj zbytečné a bez prospěchu, protože **cílem těchto úvah není poznání, nýbrž jednání**. A je lhostejné, bude-li mladý věkem nebo mladický svou povahou. Neboť to, čeho se takovému člověku nedostává, mu nechybí proto, že by ještě potřeboval čas, nýbrž proto, že se ve svém životě nechává jen trpně unášet a honí se za tím či oním. Pro takové lidi, stejně jako pro lidi nezdrženlivé, je toto poznání bezcenné.

Naopak pro ty, kdo se ve svých tužbách a ve svém jednání řídí rozumem, může být znalost věcí, které jsou předmětem tohoto výkladu, velmi prospěšná.“

EUDAIMONIA: blaženost, štěstí

- shoda ve „jméně“: nejvyšší dobro = *eudaimonia*
 - překlad: blaženost; štěstí; zdařilý život
 - = **eu zén** (dobré žití) + **eu prattein** (když se člověku „daří“)
- různé názory na to, v čem „štěstí“ přesně spočívá („lid“ má jinou představu než „mudrci“; představa o štěstí se během života často mění; **platonici**; atd.)
- >> je potřeba zjistit, co je štěstí doopravdy
- >> budeme probírat jen ty názory, které jsou buď nejrozšířenější, nebo nějak odůvodněné

„Nyní si však v návaznosti na to, že každé poznání a každá volba míří k nějakému dobru, položme znovu otázku, co je to, k čemu podle nás směřuje politika, a co je toto dobro, které je ze všech dober, jež můžeme konat, nejvyšší. Na jméně se jistě shodnou téměř všichni, neboť nejen většina, ale i lidé ušlechtilí nazývají toto dobro blažeností a mají za to, že být blažený je totéž co mít dobrý život a dobře si vést.“

Avšak v tom, co to blaženost je, se rozcházejí a většina uvádí něco jiného než moudří. Jedni něco z toho, co je nasnadě, jako slast, bohatství nebo čest, někteří to, jiní ono. Často ale mluví různě i jeden a tentýž člověk: když onemocní, říká, že je to zdraví, když je chudý, tvrdí, že je to bohatství. Pokud ale vědí o své nevědomosti, obdivují se zároveň těm, kdo o tom říkají něco velikého, co je převyšuje.

Jiní se pak domnívali, že stranou těchto mnohých dobrých věcí je ještě nějaké jiné dobro, dobro o sobě, které je i pro všechna tato dobra příčinou toho, že jsou dobrá.

Vyšetřovat všechna tato mínění by asi bylo zbytečné, stačí, když probereme ta, která jsou nejrozšířenější nebo se zdají být podepřena určitou úvahou.“

(EN I 2, 1095a 14–29)

tři nejrozšířenější představy o šťastném životě

1. *bios apolaustikos* (ž. požívačný):

- cíl = slast
- lidová představa „šťastného života“
- „mnozí“ = *hoi polloi*
- život „dobyčkat“ pro „otrocké povahy“

2. *bios politikos*:

- život „politický“, tj. život zaměřený na veřejnou činnost
- později v lat. *vita activa*

3. *bios theóretikos*:

- život zacílený k získání vědění
- později v lat. *vita contemplativa*, tj. „kontemplativní“ život

„Zdá se, že své mínění o tom, co je dobro a blaženost, získávají lidé vcelku pochopitelně na základě určitého způsobu života.

Podle mínění mnohých, lidí nejsprostších, je to **slast**. Proto je jim také milý život požívačný. Nejvýznačnější jsou totiž **tři způsoby života**: tento první, dále **život politický** a třetí je pak **život nazíravý**.

Co se týče této většiny, která si volí život dobyčkat, je zjevné, že jsou to lidé veskrze otrocké povahy. Právě jejich hlas však bývá slyšet, neboť mnozí z těch, kdo jsou u moci, hoví podobným vášním jako Sardanapal.“

(EN I 3, 1095b 14–21)

bios politikos

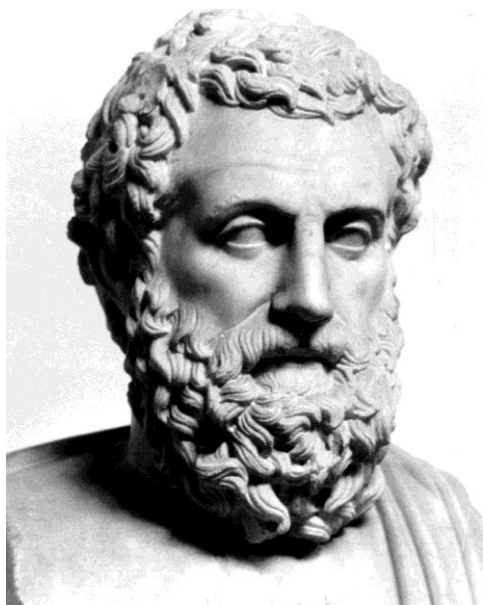
- cíl = **čest** (*timé*), tj. uznání druhých
 - čest je spíše ve druhých, zatímco štěstí náleží nám;
 - lidé často usilují o uznání od dobrých lidí proto, aby sami sebe přesvědčili, že jsou „dobří“, tj. že mají ctnost (*areté*)
 - >> jde jim více o ctnost (*areté*) než o uznání druhých (*timé*)
- **ctnost** (*areté*) jako cíl politického života?
 - ctnost můžeme jenom „mít“ a neuskutečňovat ji (zatímco štěstí musí být jakási činnost)
 - ctnostného člověka může potkat nešťastný osud (což by nikdo za „šťastný život“ vážně neprohlásil)

„Podle mínění lidí ušlechtilých, kteří chtějí něco vykonat, je to čest. Právě ona je totiž jakoby cílem politického života.

Je ale zřejmé, že čest ještě není to, co hledáme. Spíše než v člověku, který je ctěn, je totiž v těch, kdo ho ctí, kdežto dobro je, jak tušíme, něco, co je člověku vlastní, co mu nelze snadno odejmout. Zdá se navíc, že o dosažení cti se tito lidé snaží kvůli tomu, aby sami sebe přesvědčili, že jsou dobří. Usilují proto, aby je ctili zejména lidé, kteří vynikají rozumností, a pokud je tito lidé uznávají, tak právě pro jejich ctnost. Z toho je tedy patrné, že přinejmenším podle těchto lidí je ctnost něco vyššího.

Snad bychom tedy za cíl politického života mohli považovat spíše ctnost. Ani ona však zřejmě nemůže být tím úplně posledním a dokonalým cílem. Zdá se totiž, že ctnost může mít i člověk, který spí nebo je v životě nečinný. Ctnostného člověka může navíc velmi krutě stíhat všelijaké zlo a neštěstí, a toho, kdo by měl takový život, by za blaženého nikdo neprohlásil, ledaže by to hájil jako cvičnou tezi.“

(EN I 3, 1095b 22–1096a1)

Třetí způsob života je nazíravý; na ten se v tomto zkoumání zaměříme později.

Pokud jde o život výdělečný, ten je vždy jaksi vynucený, a je zjevné, že bohatství není oním hledaným dobrem, protože je užitečné, a tedy dobré k něčemu jinému.

„Vzhledem k tomu, že cílů je zjevně více a některých si přejeme dosáhnout pro něco jiného, jako si například přejeme bohatství a píšťaly a vůbec veškeré nástroje, je zřejmé, že ne každý cíl je tím posledním a dokonalým. Právě tak se ale jeví nejvyšší dobro: jako něco dokonalého. Je-li tedy takový jen jeden cíl, pak právě on bude asi tím, co hledáme; je-li jich více, pak to bude nejspíš ten, který je z nich nejdokonalejší. Za dokonalejší přitom považujeme to, co je žádoucí samo o sobě, spíše než to, oč usilujeme pro něco jiného, a z toho, co je žádoucí samo o sobě i pro ně samo, pak to, co není nikdy žádoucí pro nic jiného. Za naprosto dokonalé tedy považujeme to, co je vždy žádoucí samo o sobě a nikdy pro nic jiného. Jako taková se nejspíše jeví blaženost. Neboť blaženost si žádáme vždy pro ni samu a nikdy pro nic jiného, zatímco čest, slast, rozum a veškerou ctnost si žádáme jak pro ně samy – žádali bychom si je totiž, i kdyby nic dalšího nepřinášely –, tak ale i kvůli blaženosti, protože se domníváme, že díky nim budeme blažení. Blaženost si naopak nikdo nežádá kvůli nim a ani pro nic jiného.“

„dokonalé“ dobro
(*teleion agathon*)

co je žádoucí samo o sobě

čest, rozum, ctnost, ...
žádáme si je kvůli nim samým, ale také
proto, že díky nim budeme šťastní

„nejdokonalejší“ dobro
(*teleiotion agathon*)

to, co je žádoucí samo o sobě
a nikdy pro nic jiného

blaženost / štěstí
eudaimonia = telos teleiotos

Štěstí jako „úkol“ (*ergon*) člověka

„Říkáme-li, že blaženost je to nejlepší, je to asi něco, na čem se lze shodnout, ale je třeba také říci už něco jasnějšího o tom, co to je. To by se mohlo podařit, kdybychom dokázali uchopit, **co je dílo (*ergon*) člověka**. Neboť jako se zdá, že pro pištce, sochaře i kteréhokoli jiného odborníka a vůbec pro každého, kdo něco dělá a nějak koná, tkví dobro a dobrý způsob konání v tomto díle, mělo by totéž platit i pro člověka, má-li člověk nějaké své dílo. Či snad truhlář nebo švec nějaká svá díla a konání mají, avšak člověk nemá žádné, nýbrž je od přírody bez úkolu? Anebo lze předpokládat, že právě tak, jako je patrné, že nějaké své dílo má oko, ruka a noha a vůbec každá část lidského těla, má vedle všech těchto částí nějaké dílo i člověk? Co by to však mohlo být?“

„To, že žije, má zjevně společné i s rostlinami, my však hledáme to, co je mu vlastní. **Život schopný vyživování a růstu** musíme tedy nechat stranou. V úvahu pak připadá **život schopný vnímání**, ale i ten je společný: koním, býkům a vůbec všem živočichům. Konečně je tu ještě **život schopný jednání, patřící tomu, co má rozum**, a to buď tak, že ho poslouchá, anebo tak, že ho má a že myslí. A protože i tento život chápeme dvojím způsobem, měl by to být **život jakožto činnost**. Zdá se totiž, že tak jej chápeme v jeho původnějším smyslu.“

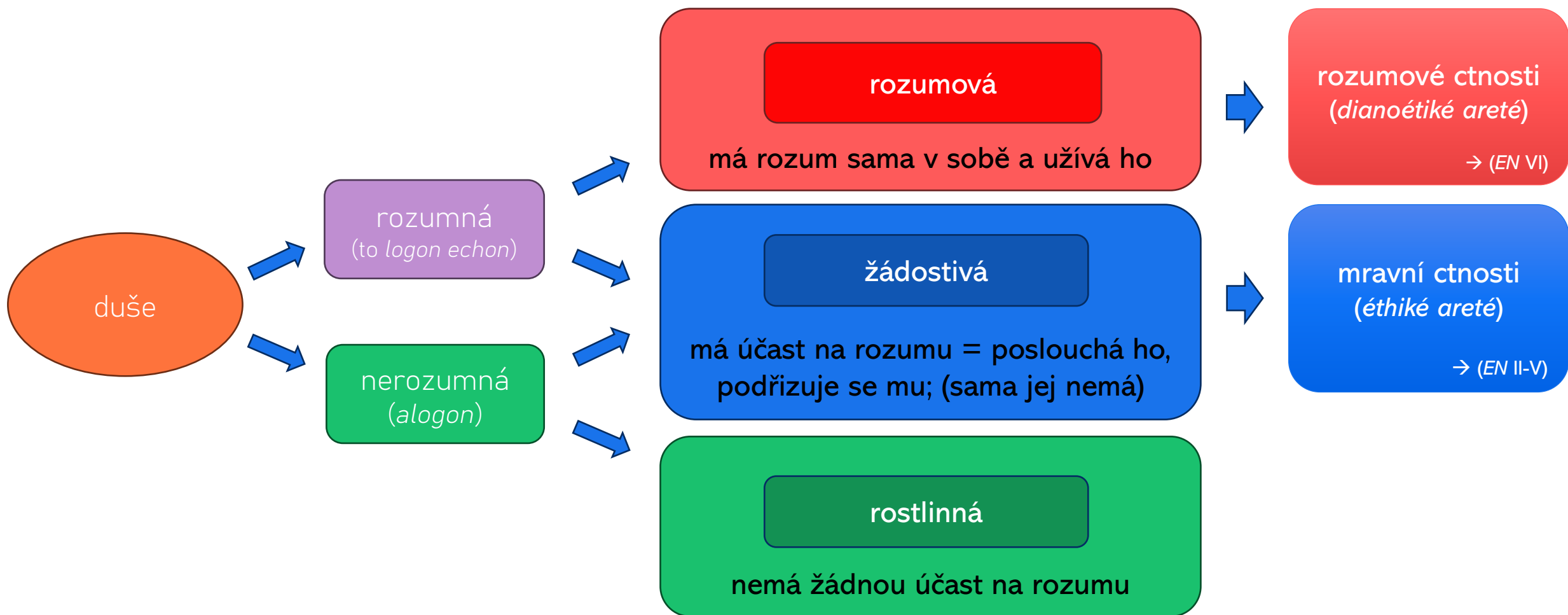
(EN I 6, 1097b22-1098a13)

Co je štěstí?

„Je-li tedy dílo (*ergon*) člověka **činnost duše založená v rozumu nebo nikoli bez něj** a toto dílo je, jak tvrdíme, pro člověka i pro ctnostného člověka co do rodu totožné, (stejně jako dílo kitharisty a dobrého kitharisty, a tak je tomu vůbec ve všech případech, kdy k dílu přistupuje výtečnost na základě příslušné ctnosti, poněvadž kitharista hraje na kitharu, ale dobře na ni hraje dobrý kitharista); jestliže tedy toto platí a jestliže dílo člověka je, jak tvrdíme, určitý život a tento život je **činnost duše a konání spjaté s rozumem**, u muže ctnostného **uskutečňované dobře a krásně a dobře vždy na základě příslušné ctnosti**; pakliže tedy toto platí, bude oním hledaným lidským dobrem **činnost duše na základě ctnosti**, a je-li ctností více, pak **na základě té nejlepší a nejdokonalejší**. A navíc v **životě jako celku**. Neboť jedna vlaštovka ani jeden den jaro nedělá a právě tak ani člověka neučiní jeden den či krátký čas šťastným a blaženým.“

šťěstí (*eudaimonia*)

- skutečná činnost (*energeia*) duše
- založená v rozumu (*logos*)
- založená ve ctnosti (*areté*), resp. nejdokonalejší ctnosti
- v životě jako celku (*bios teleios*)

Mravní ctnost

Etika Nikomachova

II. kniha

Mravní ctnost (EN II, 1)

„Ctnost je tedy dvojí: jednak rozumová, jednak mravní. Zatímco rozumová ctnost vzniká a roste převážně učením, a potřebuje proto zkušenost a čas, ctnost mravní (*éthiké*) má původ ve zvyku (*ethos*), od něhož drobným přechýlením získala i své řecké jméno.

Z toho je také patrné, že žádná z mravních ctností v nás **nevzniká od přirozenosti. To, co je od přirozenosti nějak, nelze totiž navyknout tomu, aby bylo jinak.** Například kámen, který se od přirozenosti pohybuje dolů, nenavykne nikdo tomu, aby stoupal, i kdyby se o to snažil třeba tisíckrát a vrhal ho stále vzhůru, ani oheň, aby klesal, ani nic jiného, co je od přirozenosti nějak, aby bylo jinak. Ctnosti v nás tedy nevznikají ani od přirozenosti, ani proti přirozenosti, nýbrž tak, že **jsme sice přirozeně nadáni je přijmout, dokonalosti však dosahujeme prostřednictvím zvyku.**“

Ctnost jako „stav“

(řec. *hexis*, lat. *habitus*)

DYNAMIS: mohutnost, schopnost
zde: schopnost zakoušet emoce...

PATHÉ: emoce, city, hnutí
např. žádost, hněv, strach, radost...

HEXIS: *habitus*, stav;
způsob, jak jsme „nastaveni vůči“ svým
emocím, např. zda a jakým způsobem
zakoušíme strach, hněv,...; zda a za
jakých okolností emocím podlehneme
atp.

„Vyjdeme-li z toho, že v duši vzniká trojí – trpná hnutí (*pathé*), mohutnosti (*dynameis*), habity (*hexeis*) –, bude ctnost asi něčím z toho.

Trpným hnutím je míněna žádost, hněv, strach, odvaha, závist, radost, láska, nenávisť, stesk, žárlivost, lítost – vůbec všechno, co je provázáno slastí či bolestí.

Mohutností je pak míněno to, co v nás zakládá možnost být takto pohnutí, tedy to, na základě čeho se o nás říká, že se můžeme například rozhněvat, pocítit bol či lítost.

A habitem konečně to, na základě čeho se nějak máme ve vztahu k tomu či onomu trpnému hnutí, buď dobře, nebo špatně, například k rozhněvanosti: pokud se hněváme prudce nebo slabě, máme se ve vztahu k tomuto hnutí špatně; pokud středně, dobře.“

(EN 1105b19-28)

Ctnosti a špatnosti nejsou „trpná hnutí“ (emoce), neboť:

- neříkáme, že někdo je např. „statečný“ proto, že má či nemá z něčeho strach
- nejsme chváleni a haněni za to, že zakoušíme nějaké emoce, ale za to, jakým způsobem je zakoušíme a jak se přitom chováme
- ctnost a špatnost je spojená s „volbou“, tj. s rozhodováním; ctnost spočívá ve schopnosti rozhodovat se určitým způsobem;

„Je jisté, že ctnosti ani špatnosti nejsou trpná hnutí. Neboť na základě trpných hnutí se o nás neříká, že jsme ctnostní nebo špatní, na základě ctností a špatností se to však o nás říká. A za naše trpná hnutí nás také nikdo nechválí ani nehaní – neboť není člověk chválen za to, že má strach či hněv, ani není haněn za to, že se vůbec nějak hněvá, ale za to, jak se hněvá –, kdežto za ctnosti a špatnosti ano. Dále, hněváme-li se či strachujeme, není to naše volba. Ctnost je naopak vždy jakási volba, nebo bez ní alespoň není možná. Kromě toho jsou trpná hnutí něčím, co s námi, jak se říká, hýbe, zatímco o ctnostech a neřestech se neříká, že s námi hýbou, nýbrž že jsme na základě nich v určitém stavu.“

(EN 1105b28-1106a5)

Ctnost jako „střednost“

„Člověk může mít například příliš velký nebo příliš malý strach, odvahu, žádost, hněv či lítost a vůbec slast či bolest, a dobře není ani jedno, ani druhé. **Střed**, který je naopak to nejlepší a který jako takový přísluší ctnosti, **spočívá v tom, že člověk je pohnut, kdy je to třeba a čím a ve vztahu ke komu a kvůli čemu a jak je to třeba. A stejně tak je přemíra, nedostatek a střed i ve vztahu k jednání.** Ctnost, o níž mluvíme, je tedy vázaná vždy k nějakému jednání či trpnému hnutí, ve kterém je přemíra a nedostatek pochybením, které je haněno, střed naopak věcí správnou a chválenou. Toto obojí však přísluší ctnosti. Ctnost je tudíž jakási střednost, neboť je tím, co je schopno nalézat střed.“

(EN 1106b18-28)

překlad (c) J. Rytíř, M. Havrda

Ctnost je jakýmsi „středem“

- v emocích
 - být takový, že zakouším emoce „správně“ (ani příliš, ani málo), tj. když je třeba, ve vztahu ke komu, kvůli čemu, jakým způsobem...
- v jednání
 - jednáním zasáhnout „střed“, tj. umět se rozhodnout pro to, co je „uprostřed“ mezi dvěma extrémy a co je zároveň to nejlepší
 - např. „štědrost“ je střed mezi lakomstvím a rozhazovačností; statečnost je střed mezi zbabělostí a bezhlavostí; atd.

Co je mravní ctnost (*éthiké areté*)?

„Ctnost je tedy habitus spjatý s volbou, který spočívá ve střednosti vztažené k nám a určené rozumem, a to tak, jak by ji určil člověk rozumný.

Je středností mezi dvěma špatnostmi, z nichž jedna je na straně přemíry a druhá na straně nedostatku; a je středností dále i v tom smyslu, že zatímco špatnosti nedosahují toho nebo překračují to, co je v tom či onom trpném hnutí a jednání náležité, ctnost nachází a žádá střed.“

(EN 1106b36-1107a5)